

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ СІМ'ЯНИНА

Грітчина А. І.

У статті розглянуто наукові досягнення з формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина, зокрема знань у галузі педагогіки, психології та соціології, уточнено зміст робочих понять.

Ключові слова: юнаки, готовність, роль, здібності, школа-інтернат.

В статье рассмотрены научные достижения с формирования готовности юношей школ-интернатов к исполнению роли семьянина, в частности знаний в области педагогики, психологии и социологии, уточнено содержание рабочих понятий.

Ключевые слова: юноши, готовность, роль, способности, школа-интернат.

The author of the article considers scientific attainments in the area of preparing youth in boarding schools for the role of a family man, particularly in the field of pedagogy, psychology and sociology, and specifies the content of the working concepts.

Key words: youth, preparedness, role, abilities, boarding school.

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена тим, що донедавна освіта передавала підростаючому поколінню систему норм, орієнтири соціально-прийнятої поведінки, що забезпечувало збереження державного устрою суспільства й відносно безболісне входження випускників інтернатних закладів у доросле життя. На сьогодні одним із основних завдань освіти є підготовка людини до успішного виконання різних соціальних ролей (у т. ч. ролі сім'янина, дружини, батька, партнера).

Основні підходи щодо необхідності оволодіння вихованцями шкіл-інтернатів роллю сім'янина як передумови їх підготовки до сімейного життя обґрунтовані у Конституції України; Сімейному та Цивільному кодексах України; законах України – "Про охорону дитинства", "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей", Положенні про загальноосвітній інтернатний заклад України; Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування тощо.

Метою цієї статті є спроба розглянути основні підходи та думки дослідників з проблеми формування юнаків до виконання ролі сім'янина.

Формування готовності юнацтва до виконання ролі сім'янина – багатоаспектна проблема, яку пов'язують із статевим дозріванням та соціальною зрілістю особистості.

У сучасній педагогічній та психологічній науці, незважаючи на широке застосування поняття, чіткого визначення "готовності до виконання ролі" немає. Відповідні тлумачення відсутні в "Українському педагогічному словнику", "Енциклопедії освіти", "Педагогічному словнику для молодих батьків" та словнику "Сімейне виховання".

Аналіз філософської, психологічної, педагогічної та соціальної літератури показав, що готовність до будь-якої діяльності розглядається як цілеспрямоване вираження рівня розвитку особистості, яке включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, вміння, настановлення, налаштованість на певну поведінку (М. Дяченко, Л. Кандибович).

Так, А. Крутецький розглядає готовність як синтез властивостей особистості, виділяє у її складі такі елементи: позитивне ставлення до діяльності, інтереси, схильності; характерологічні риси; психічний стан; знання, уміння й навички [6].

Серед двох основних підходів у трактуванні цього феномену – з одного боку, як особливий психологічний стан особистості, що дає можливість успішно виконувати майбутні сімейні ролі, з іншого – як стійка характеристика особистості, що включає в себе систему якостей для засвоєння ролі.

Різноманітні аспекти готовності молоді до виконання ролі сім'янина стали предметом вивчення психологів, педагогів, соціологів. Медико-психологічні аспекти підготовки до шлюбу розглядали у своїх дослідженнях (М. Алексєєва, Т. Афанасьєва, Л. Богданович, Т. Буленко, Д. Ісаєв, В. Каган, А. Хрипкова, З. Шкіряк-Нижник та ін.).

Морально-педагогічні аспекти підготовки школярів до сімейного життя вивчалися (В. Барським, В. Бойко, Л. Верб, М. Вовчик-Блакитною, З. Зайцевою, Є. Ільїною, В. Карпівим, Р. Лемеховою, А. Сизановим, В. Сухомлинським, І. Трухіним). Особливості статевого виховання й статеворольового самовизначення як фактору готовності до виконання ролі сім'янина досліджували (М. Боришевський, О. Васютинський, Т. Говорун, О. Кікінежді, Д. Колесов, І. Кон, В. Кравець, Д. Логвінова, Л. Мороз, Т. Титаренко та ін.).

Соціально-психологічні механізми розвитку у юнаків готовності до виконання ролі сім'янина як необхідної складової життєдіяльності у власних сім'ях наявні у працях психологів (О. Бодальова, К. Вітакера, І. Дубровіної, В. Зацепіна, С. Ковальова, Г. Навайтиса, А. Обозової, П. Якобсона).

Окрім цього в монографічних дослідженнях педагогів знайшли відображення проблеми теорії і практики дошлюбної підготовки молоді (В. Кравець, В. Шмідт); підготовки до виконання батьківських і материнських функцій (В. Бойко, Д. Луцик, Г. Чередниченко); підготовка старшокласників до майбутнього сімейного життя засобами гендерного виховання (Л. Яценко).

На індивідуальний та диференційований підхід до старшокласників у підготовці майбутнього сім'янина звертали увагу (Т. Абасва, В. Бизова, В. Вечер, І. Овчиннікова, Н. Пономаренко, М. Феоктистова, І. Шалімова); взаємодія школи та сім'ї у підготовці до шлюбу (В. Постовий, Д. Перфильєвська, Є. Сичова); формування культури інтимних почуттів (Л. Богданович, Л. Кульчицька). Формуванню усвідомленого батьківства присвячені праці (О. Безпалько, І. Братусь, Т. Веретенко, В. Гурова, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, Р. Овчарової). Дослідники (І. Кон, О. Лосєва, Т. Юферєва, З. Янкова) зосереджували увагу на питанні статевої відмінності та диференціації соціальних ролей. Процес засвоєння дитиною соціального досвіду за допомогою теорії ролі знайшов своє відображення у дослідженнях (Дж. Г. Мід, Р. Мінтон, С. Катрелл, Т. Парсонс, Т. Сарбін, А. Шилс).

Українські психологи зазначають, що загальною для соціологів і психологів характеристикою соціальних ролей є ціннісні орієнтації особистості та рольові установки (І. Бех), спільність цілей діяльності, життєва спрямованість або мотивація поведінки людей (С. Максименко, В. Семиченко).

Сукупність соціальних ролей, що відповідають певному статусу, називають рольовим набором (приписані та досяжні). Приписаним ролям не треба навчатися, вони даються людині об'єктивно (наприклад, син своїх батьків, він виконує цю роль без попередньої підготовки). Інша справа – ролі досяжні, їм треба навчатися. Рольове навчання передбачає виконання двох завдань: навчання обов'язкам і здійснення прав у відповідності з роллю; надбання установ, почуттів, очікувань, що відповідають даній ролі [7].

Засвоєні особистістю соціальні норми й ролі становлять зміст її цінностей, зумовлюють спрямованість її поведінки, вибір сфер і засобів реалізації нею своєї внутрішньої позиції. Рівень засвоєння соціальної ролі пов'язаний з усією сукупністю умов, у яких виховується дитина, де відбувається її розвиток, формування її життєвих цілей.

Актуальними для нашого дослідження є погляди А. Прихожан, Н. Толстих, Г. Філіпової, які вважають, що для успішного виконання ролі сім'янина необхідно навчитися любити, піклуватися, опікуватись іншим. До цього здатні лише ті діти, які в дитинстві відчули таке ставлення до себе з боку батьків. Діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, як правило, відчувають значні труднощі в оволодінні роллю сім'янина, оскільки більшість вихованців інтернатних закладів зростали поза межами сімейного середовища, або мали негативний досвід сімейних стосунків.

У той же час виховання в умовах "закритості" інтернатного закладу, обмеженість оточення, жорстка регламентація дій вихователями у негативному попередньому сімейному досвіді та відсутності адекватних позитивних зразків для статевої ролі ідентифікації сприяє тому, що діти мають недостатньо уявлень про сімейну роль чоловіка та жінки.

У підготовці юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька, вважає Н. Гусак [2], є ряд суттєвих недоліків: соціальний інфантилізм, незрілість більшості юнаків; нерозуміння соціальної значущості сім'ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та непідготовленість до їх виконання; неадекватна самооцінка юнаками якостей і рис особистості, необхідних майбутньому чоловіку та батьку; нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; недостатній рівень статевої поінформованості, необізнаність у питаннях сексуальної культури; спотворене уявлення про особливості статево-рольової поведінки; відсутність психологічної і практичної підготовки до усвідомленого батьківства.

На думку деяких учених (Т. Демидової, В. Кравця, В. Постового), в теперішній час, у суспільній свідомості відбувається зміна розуміння сімейних стосунків та ставлення до сімейного життя. За даними сучасних опитувань, у країні спостерігається тенденція збільшення кризових сімей, нестабільності молодих шлюбів.

Ми розділяємо думку А. Красовського [5], який відзначив, що готовність випускників шкіл до сімейного життя є системою сформованих стійких якостей особистості, необхідних для успішного створення і функціонування сім'ї. Ціннісні орієнтації розглядаються ним як регулятор поведінки особистості в сім'ї, а також як показник готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя.

В. Сисенко [9] ввів поняття "здатність до шлюбу" та виокремив такі його складові, як-от: здатність турбуватися про іншу людину, робити добро; здатність співчувати, співпереживати, "входити" в емоційний світ партнера, розуміти його, знаходити духовну єдність з ним; здатність до кооперації, співпраці, спілкування; висока етична культура, що передбачає вміння бути толерантним, великодушним та добрим, розуміти іншу людину з усіма її недоліками, стримувати власний егоїзм.

На думку Г. Плясової, виховання сім'янина в умовах дитячого будинку буде ефективним, якщо: життєдіяльність дітей організована з позицій родинного виховання і максимально наближена до домашнього середовища; виконання батьківських ролей; вихователі дитячого будинку опановуватимуть і реалізовуватимуть нові соціально-професійні ролі – "батько", "мати" [8].

Так, В. Кравець вважає, що готовність людини до шлюбу й сім'ї є розуміння нею суспільного значення своїх дій, певних обов'язків між подружжям, відповідальності за сім'ю й дітей, добровільне

прийняття непередбачених у сімейному житті турбот і обмежень в особистій свободі [4, с. 43]. Для нас важливою є думка вченого про відповідальність особи за створення та функціонування сім'ї перед суспільством та державою, на якій потрібно наголошувати в процесі підготовки хлопців та дівчат до майбутнього сімейного життя.

Для стабільного та повноцінного функціонування сім'ї необхідна відповідальність чоловіка і домінування його в сім'ї, наголошує психолог В. Дружинін. Він зазначає, що підготовка юнаків до ролі глави сім'ї, до прийняття відповідальних рішень за сім'ю в нашому суспільстві практично не ведеться [3].

Досліджуючи особливості статево-рольового розвитку хлопчиків із неповних сімей, В. Васютинський [1] зазначає, що їхній образ Я, параметри усвідомлення себе представниками чоловічої статі характеризуються погіршеною диференціацією. Водночас самооцінка статево-рольових особливостей у них має більш суперечливий характер: підвищена незадоволеність собою поєднується з намаганням ігнорувати негативну інформацію про свою особистість.

Більшість дослідників сходиться на думці, що у юнаків спостерігаються деякі відхилення у статево-рольовій поведінці у тих випадках, коли їхні батьки залишили сім'ю до досягнення ними віку 5 років. Для тих хлопчиків, що вже пішли до школи, присутність чи відсутність батька вже не має великого впливу на формування статево-рольової поведінки. Хлопці із неповних сімей досить часто поведуться в майбутньому імпульсивно і навіть асоціально.

Кожний віковий період становлення особистості має особливу сенситивність до певних зовнішніх впливів – сім'ї, школи, друзів, ровесників тощо. Різноманітність таких соціальних інститутів допомагає дитині в оволодінні необхідними життєвими вміннями та навичками, що є актуальним для дітей, позбавлених сімейного виховання.

Аналіз результатів досліджень (Л. Верб, Н. Гусак, Г. Оглобіної), а також власних досліджень дав можливість виділити складові готовності юнаків до виконання ролі сім'янина:

- розуміння і усвідомлення необхідності виконання сімейних функцій та обов'язків;
- вміння зіставити особисті інтереси з інтересами сім'ї;
- високий рівень готовності юнаків-старшокласників до сімейного життя, до комунікативної діяльності;
- саморозвиток юнака як суб'єкта діяльності, формування в нього механізмів саморегуляції, самовиховання, необхідних для діалогічної взаємодії з іншими людьми у сімейних відносинах;
- здатність самостійно визначити труднощі під час виконання сімейних обов'язків й знаходження шляхів їх подолання;
- практичні вміння та навички, що необхідні для успішного сімейного життя.

Таким чином, узагальнення наукових підходів дає підставу прийти до висновку, що проблема формування готовності юнаків до виконання ролі сім'янина завжди була в центрі уваги дослідників, але актуальною є саме в сучасних соціокультурних умовах. Категорія "готовність до виконання ролі сім'янина" включає в себе формування ціннісного образу сім'ї, мотивації та установки на створення сім'ї, формування і розвиток якостей особистості її знань, умінь та навичок необхідних для успішного оволодіння роллю сім'янина.

Перспективою подальшого дослідження є необхідність проведення цілеспрямованої виховної роботи щодо формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина.

Література

1. Васютинський В. О. Особливості статево-рольового самовизначення хлопчиків-підлітків із неповних сімей : дис ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 / Васютинський Вадим Олександрович. – К., 1992. – 137 с.
 2. Гусак Н. І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Гусак Надія Іванівна ; Харківський нац. університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2005. – 222 с.
 3. Дружинин В. Н. Психология семьи / Владимир Николаевич Дружинин. – М. : КСП, 1996. – 160 с.
 4. Кравець В. П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Кравець В. П. – Тернопіль, 1997. – 386 с.
 5. Красовский А. С. Преподавание этики и психологии семейной жизни в школе : из опыта работы / А. С. Красовский. – Минск : Нар. асвета, 1990. – 128 с.
 6. Крутецкий В. А. Психология обучения и воспитания школьников / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1976. – 303 с.
 7. Некрасов А. І. Соціологія : навчальний посібник / А. І. Некрасов. – Харків : Одиссей, 2004. – 304 с.
 8. Плясова Г. И. Воспитание будущего семьянина в условиях детского дома : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Плясова Галина Ивановна. – Барнаул, 2008. – 190 с.
- Сысенко В. А. Молодежь вступает в брак / В. А. Сысенко. – М. : Молодая гвардия, 1986. – 114 с.